

OSOBA JAKO „BOD PŘÍČITELNOSTI“

Karel Beran*

Abstrakt: Cílem tohoto článku je objasnit, v čem spočívá chápání osoby jako bodu přičitatelnosti. Být osobou v právu z tohoto pohledu znamená být „jakýmsi bodem“, kterému přičítáme práva a povinnosti. To, co dělá osobu bodem přičitatelnosti, je podle autora právě přičitatelnost. Z tohoto úhlu pohledu je také přičitatelnost totožná s právní subjektivitou, respektive právní osobností. Osoba však není jen pouhým statickým bodem přičitatelnosti již existujících práv a povinností, nýbrž také a především subjektem, který vznik právních povinností způsobuje. Z toho plyne, že osobu nelze chápat jen jako personifikaci již existujících povinností a práv, nýbrž je třeba jí z dynamického hlediska také přičítat oprávnění, respektive dovolení právě k tomu, aby práva a povinnosti mohly vznikat. Tuto dynamiku však nezpůsobuje pouze to, že k tomu má osoba teoreticky „kompetenci“ (že je jí to dovoleno), nýbrž i to, že je jí také přičítán rozum a vůle. Osobě jako bodu přičitatelnosti je takto nutné přičítat:

- i. rozum a vůli,
- ii. oprávnění stanovit jiné osobě povinnost,
- iii. právo požadovat po jiném splnění existující, tj. platně stanové povinnosti (tj. být oprávněným subjektem) nebo
- iv. povinnost vykonat existující tj. platně stanovenou povinnost (tj. být povinnostním subjektem).

Klíčová slova: osoba, fyzická osoba, člověk, personifikovaný soubor norem, bod přičitatelnosti, Kelsen, Weyr, ryzí nauka právní, právní normativismus

ÚVOD

Nepochybný jazykový význam slovesa „přičítání“ spočívá v tom, že se k určité číselně vyjádřené kvantitě přičítá další číselně vyjádřená kvantita. V tomto významu se také „přičítání“ nachází v českém právním řádu, konkrétně v § 127 odst. 3 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu v platném znění, kde je stanoveno: „Každý člen senátu musí hlasovat, i když byl v některé předchozí otázce přehlasován. Při hlasování o trestu se však mohou hlasování zdržet ti, kdo hlasovali pro zproštění obžaloby; jejich hlasy se přičítají k hlasu pro obžalovaného nejpříznivějšimu.“ Od účinnosti zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim (dále také jen jako „z. t. p. o.“), však „přičítání“ nacházíme i v tomto zákoně, a to hned na několika místech: Konkrétně např. v § 8 odst. 2, kde je stanoveno: „Právnické osobě lze přičítat spáchání trestného činu uvedeného v § 7, jestliže byl spáchán,“¹ jakož i v § 9 odst. 2, který říká: „Pachatelem trestného činu je právnická osoba, které lze přičítat porušení nebo ohrožení zájmu chráněného trestním

* Doc. JUDr. Karel Beran, Ph.D. Autor působí na katedře teorie práva a právních učení Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Tento článek byl zpracován v rámci projektu Grantové agentury ČR reg. č. 16-22016S *Právní jednání a odpovědnost právnických osob*. E-mail: beran@prf.cuni.cz.

¹ „Právnické osobě lze přičítat spáchání trestného činu uvedeného v § 7, jestliže byl spáchán a) jednáním orgánů právnické osoby nebo osob uvedených v odstavci 1 písm. a) až c), nebo b) zaměstnancem uvedeným v odstavci 1 písm. d) na podkladě rozhodnutí, schválení nebo pokynu orgánů právnické osoby nebo osob uvedených v odstavci 1 písm. a) až c) anebo proto, že orgány právnické osoby nebo osoby uvedené v odstavci 1 písm. a) až c) neprovedly taková opatření, která měly provést podle jiného právního předpisu nebo která po nich lze spravedlivě požadovat, zejména neprovedly povinnou nebo potřebnou kontrolu nad činností zaměstnanců nebo jiných osob, jimž jsou nadřizeny, anebo neučinily nezbytná opatření k zamezení nebo odvrácení následků spáchaného trestného činu.“

zákonem způsobem uvedeným v tomto zákoně.“ Od účinnosti zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku (dále jen „o. z.“), se však s přičítáním můžeme setkat i v jeho § 17 odst. 2, kde je stanoveno: „*Zřídí-li někdo právo nebo uloží-li povinnost tomu, co osobou není, při čte se právo nebo povinnost osobě, které podle povahy právního případu náleží.*“

Je patrné, že jak v případě z. t. p. o., tak případě o. z. se přičítá něco úplně jiného, než je „číselně vyjádřená kvantita“. V případě z. t. p. o. se právnické osobě „přičítá“ konkrétně vymezené lidské jednání, což vede k tomu, že se této právnické osobě zároveň též „přičítá“ spáchání trestného činu. Jinými slovy to znamená, že v důsledku „přičteného“ protiprávního jednání se právnické osobě „přičítá“ povinnost plynoucí právě ze spáchání trestného činu. Podle o. z. se však přičítají nejen povinnosti, nýbrž i práva. V obou případech tak můžeme mluvit o osobě jako o bodu přičitatelnosti. V obou případech však tento „bod přičitatelnosti“ vypadá úplně jinak: Ze z. t. p. o. by mohlo plynout, že se přičitatelnost vztahuje pouze k právnickým osobám a vede pouze k přičitatelnosti trestného činu. Z o. z. naopak plyne, že přičitatelnost se vztahuje ke všem osobám – jak fyzickým, tak právnickým – a neomezuje se pouze na přičítání povinností, nýbrž i přičítání práv. Není tedy zcela jasné, co znamená být osobou jako bodem přičitatelnosti, protože není jasné, co všechno se může „přičítat“, co vlastně přičítání znamená ani to, komu se co může přičítat. Je patrné, že osoba jako bod přičitatelnosti představuje teoretický pojem, který nelze vysvětlit, a tedy ani pochopit pouze na základě platného práva.

Jestliže je v platném právním řádu pojem přičítání používán v jiném významu, než je přičítání čísel, pak je třeba vysvětlení tohoto pojmu hledat v teorii, která tento pojem zavedla, vysvětlila a také systematicky používala. Touto teorií je ryzí nauka právní² tak, jak je obsažena v dílech jejích protagonistů Hanse Kelsena, Františka Weyra a Josefa Slezáka. Vycházet z právního normativismu však není úplně jednoduché, ryzí nauka právní se totiž na rozdíl od tradiční právní vědy dívá na stejné instituty z jiného úhlu pohledu.³ Tento pohled je abstraktní, a tedy obtížně pochopitelný. Kritici této teorie se proto často domnívali a domnívají, že ryzí nauka právní vlastně jen složitými větnými a pojmovými konstrukcemi sděluje to, co už stejně víme, a pokud sděluje něco nového, pak to vlastně nepotřebujeme. V obecném právním povědomí tak vzniká dojem, že na právní normativismus nic nenavazuje⁴ a pokud se tak setkáme s pojmy, jako je „přičitatelnost“, je to jen náhoda, kterou lze přehlédnout.

Tento názor nesdílím. Naopak se domnívám, že koncept osoby jako bodu přičitatelnosti představuje dobrou příležitost, jak ukázat sílu normativní teorie a jejího analytického přístupu k právnímu řádu. Přístupu, který může být účelnou pomůckou pro pozná-

² Pojmům „ryzí nauka právní“, „normativní teorie“, popřípadě „normativismu“ připisuji shodný význam. Jsem si vědom, že původního označení „normativní teorie“ bylo v návaznosti na Kelsena, tedy zejména v německy psané literatuře (a následně též v jejích anglických překladech), nahrazeno pojmem ryzí nauka právní (*Reine Rechtslehre, Pure Legal Theory*). Důvod pro to spočíval kromě jiného ve zdůraznění, že jde o teorii, která se vztahuje k právu, respektive k právním normám. Vzhledem však k tomu, že čeští zastánci ryzí nauky právní vesměs i nadále používali pojem normativní teorie, používám těchto pojmů *promiscue*, neboť se stejně jako Weyr domnívám, „že jde konec konců jen o pouhý vnější problém terminologický“. K tomu srovnej WEYR, F. *Teorie práva*. Brno – Praha, 1936, s. 347–348.

³ V případě osoby tak např. nevidí člověka, nýbrž „bod přičitatelnosti“.

⁴ Takový dojem je však minimálně z hlediska právní teorie nesprávný. K tomu např. viz: WEINBERGER, O. – KRAWIETZ, W. *Reine Rechtslehre im Spiegel ihrer Fortsetzer und Kritiker*. Wien – New York: Springer-Verlag, 1988.

vání každého, tedy i toho současného právního řádu. Ambicí tohoto článku však není jen aplikace poznatků ryzí nauky právní na současný právní řád. Cílem tohoto článku je především kriticky zhodnotit, kam tato teorie dospěla, vysvětlit otázky, na které tato teorie nepodala odpověď, a navázat na ni.⁵

1. ČLOVĚK A OSOBA

K odpovědi na otázku, co znamená chápat osobu jako bod přičitatelnosti, je třeba nejprve vyjasnit otázku, co znamená být osobou v právu. Přitom je třeba si uvědomit jednu zvláštní věc: už sám způsob, jakým na tuto otázku odpovídáme, je odlišný od způsobu, jakým se odpovídá například na otázku, kdo je to věřitel, co je to smlouva o úvěru nebo plná moc. V případě, že máme odpovědět na posledně položené otázky, potom odpovídáme vždy na základě právního řádu – platného práva – a vycházíme z toho, že věřitel, smlouva o úvěru nebo plná moc je právě to, co konkrétní právní řád stanoví. V případě, že máme odpovědět na otázku, co je to osoba, potom se nám „jaksi“ nechce vycházet z toho, že osoba je to, co stanoví platné právo, a hledat tak odpověď pouze v právním řádu. Důvodem je pravděpodobně skutečnost, že vědomě, nebo spíše nevědomě zaměňujeme „osobu“ za „člověka“ a právě z těchto důvodů se nám nechce říci, že osoba, respektive člověk, je (jen) to, co stanoví právo. Pokud bychom to totiž řekli, znamenalo by to, že člověk v právním řádu nemusí existovat, respektive že člověk vlastně v právním řádu „fakticky neexistuje“, neboť jeho „právní existence“ ve skutečnosti znamená „platnost“. Představa, že člověk může existovat jinak než fakticky, tj. že snad „platí“, musí nám všem intuitivně připadat jako nesprávná. Důvodem je, že jsme lidé a svoji existenci dennodenně zažíváme. Zkušenost své vlastní existence má každý, *prožitek své vlastní „platnosti“ však nemá nikdo*. Skutečnost, že bychom neměli existovat, ale „platit“, nám tak intuitivně musí připadat jako nesmyslná, absurdní a nesprávná. Ostatně z tohoto tradičního myšlenkového vzorce vychází například i § 19 českého občanského zákoníku,⁶ který má svůj ideový základ v § 16 všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.⁷ Jestliže totiž práva náležejí „člověku“, potom to může svádět k představě, že i v rámci právního řádu můžeme poznávat člověka jako reálnou bytost z masa a kostí. To je také pravděpodobně důvodem, proč se při odpovědi na otázku, co znamená být osobou, často nevychází z právního řádu, nýbrž ze světa reality, který je poznatelný našimi smysly. Takový intuitivní závěr je však nesprávný. „Osoba“, stejně tak jako „věřitel“, „smlouva“ nebo „plná moc“ totiž nemůže existovat, pokud neexistuje právní norma, která platí a stanoví, že něco jako osoba, věřitel, smlouva nebo plná moc existuje, tj. platí. Z toho plyne závěr, že *člověk jako osoba v právním řádu neexistuje fakticky, nýbrž pouze normativně, tj. „platí“*.

⁵ Konkrétně jde o to, že osobě se nepřičítají jen práva a povinnosti (jak to tvrdila ryzí právní nauka), nýbrž i možnost oprávnit jinou osobu, aby si stanovila povinnost, ze které na základě smluvního konsenzu plyne oprávnění stanovit jiné osobě povinnost. Z „praktických“ důvodů je také třeba osobě přičítat rozum a vůli jako nezbytný předpoklad pro to, aby povinnosti a práva mohly být realizovány ve vnějším světě.

⁶ § 19 odst. 1 stanoví, že „Každý člověk má vrozená, již samotným rozumem a citem poznatelná přirozená práva, a tudíž se považuje za osobu. Zákon stanoví jen meze uplatňování přirozených práv člověka a způsob jejich ochrany.“

⁷ „Každý člověk má vrozená, již rozumem poznatelná práva, a nutno jej tudíž považovati za osobu. Otroctví nebo nevolnictví a k tomu se vztahující výkon moci nejsou v těchto zemích dovolena.“

Proto také Kelsen⁸ tvrdí, že fyzická (přirozená) osoba nepředstavuje přirozenou realitu, nýbrž právní konstrukci.⁹ Jestliže tak chceme poznávat osobu z hlediska práva, tj. platného právního řádu, potom nám skutečně nezbývá než analyzovat, co to znamená být osobou z hlediska právních norem, které normativně existují, a tedy platí. Poznávat člověka jako reálnou bytost totiž lze z hlediska biologie, psychologie¹⁰ či sociologie, rozhodně ho však nelze poznávat z hlediska jeho „platnosti“. Takové zkoumání by jistě všem přišlo jako nesmyslné a absurdní. Problém však spočívá v tom, že opačně to neplatí. Mnohdy se má za to, že „osobu“ lze zkoumat nejen z hlediska právní vědy, ve které osoba „platí“, nýbrž např. z hlediska „právní psychologie“ či „právní sociologie“. V takovém případě však předmětem našeho poznání není osoba, nýbrž člověk. Na problematičnost tohoto postupu jak ve vztahu ke státu, tak ve vztahu k člověku upozornil Weyr, podle něhož: *„Stát ve smyslu sociologickém (přírodovědeckém) či historicko-politickém má se k pojmu státu ve smyslu normativním podobně jako člověk ve smyslu přírodovědeckém (biologickém) k osobě ve smyslu normativním, t. j. k povinnostnímu subjektu. Praktický normotvůrce je ztotožňuje, t. j. připíná k přírodnímu faktu své normativní konstrukce, což znamená na př., že prohlašuje biologickou jednotku ‚člověk‘ za povinnostní subjekt (právní). Tím nestávají se však oba teoreticky týmž předmětem (roz. poznávání). Nemůže tedy na př. praktický normotvůrce stanovití, kdy vzniká člověk ve smyslu biologickém, t. j. svými normami snad způsobiti (kausálně) jeho vznik; může arcit stanovití, kdy vzniká ‚právní osobnost‘ onoho člověka, na př. zásadou, že ji dlužno považovat za vzniklou okamžikem, kdy oddělí se plod od těla mateřského. Stanovením této zásady nezpůsobuje ovšem vznik člověka pro obor vědy přírodní (v tomto případě lékařské nebo biologické). Podobně nemůže norma – roz. právní – způsobiti vznik státu ve smyslu sociologickém.“*¹¹

Jestliže tak poznáváme právní řád, který existuje normativně, tj. platí, nemůžeme zároveň poznávat člověka, který existuje fakticky. Proto vychází ryzí nauka právní z toho, že předmětem jejího zkoumání může být pouze právo – právní řád, tedy právní normy. Způsob poznávání toho, co existuje ve světě právních norem, tj. platí, totiž musí být úplně jiný než poznávání toho, co nalézáme v reálném světě, tj. toho, co existuje fakticky. *Právě proto není možné zaměňovat „osobu“ a „člověka“.*¹² Právě proto je člověk „považován“ za osobu, která v právním řádu neexistuje fakticky, nýbrž normativně. Právě proto je třeba se ptát, co znamená normativní existence osoby z hlediska právního řádu, ve kterém osoba jakožto bod počítatelnosti „platí“.

⁸ KELSEN, H. *General Theory of Law and State*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2007.

⁹ *„The physical (natural) person is, thus, no natural reality but a construction of juristic thinking. It is an auxiliary concept that may but need not necessarily be used in representing certain – not all – phenomena of law. Any representation of law will always ultimately refer to the actions and forbearances of the human beings whose behavior is regulated by the legal norms.“* (KELSEN, H. *General Theory of Law and State*, s. 96).

¹⁰ K tomu viz Kelsen: *„To define the physical (natural) person as a human being is incorrect, because man and person are not only two different concepts but also the results of two entirely different kinds of consideration. Man is a concept of biology and physiology, in short, of the natural sciences. Person is a concept of jurisprudence, of the analysis of legal norms.“* (KELSEN, H. *General Theory of Law and State*, s. 94).

¹¹ WEYR, F. *Teorie práva*. Brno – Praha, 1936, s. 94.

¹² K tomu viz Kelsen: *„That the statement ‘the physical (natural) person is a human being’ is incorrect is obvious also from the fact that what is true of the human being who is said to be a ‘person’ is by no means always true of the person.“* (KELSEN, H. *General Theory of Law and State*, s. 95).

2. OSOBA JAKO „BOD PŘÍČITATELNOSTI“

Jestliže máme zkoumat osobu z hlediska platného práva, potom je třeba začít u toho, co právní řád o osobě stanoví, respektive jak ji vymezuje. V českém právním řádu se o osobě zmiňuje zejména § 17 o. z., který stanoví:

- „(1) Práva může mít a vykonávat jen osoba. Povinnost lze uložit jen osobě a jen vůči ní lze plnění povinnosti vymáhat.
 (2) Zřídí-li někdo právo nebo uloží-li povinnost tomu, co osobou není, přičte se právo nebo povinnost osobě, které podle povahy právního případu náleží.“

Z § 17 odst. 1 plyne, že subjektivní právo nebo povinnost je podle občanského zákoníku pojmově spjata s osobou, které musí náležet.¹³ Být osobou tak znamená být způsobilým nositelem práv a povinností. To lze vyjádřit také tak, že ten, kdo je osobou, je *způsobilý mít práva a povinnosti*. V § 17 odst. 2 je pak vyjádřeno, že nemůže existovat subjektivní právo, které by nenáleželo nějaké osobě. Pokud by se tak snad nedopatřením stalo, bude takové právo nebo povinnost přičteno osobě, které podle povahy právního případu náleží.

Co to znamená být osobou z hlediska § 17 o. z.? Klíč k odpovědi se skrývá v § 17 odst. 2, který lze analyticky rozložit na hypotézu a dispozici takto:

Hypotéza:

- i. *Zřídí-li někdo právo nebo uloží-li povinnost tomu, co osobou není,*

Dispozice:

- ii. *přičte se právo nebo povinnost osobě, které podle povahy právního případu náleží.*

Z toho však musí zároveň plynout:

Hypotéza:

- i. *Zřídí-li někdo právo nebo uloží-li povinnost tomu, co osobou ~~není~~ je a zároveň platí, že*
 ii. *„Práva může mít a vykonávat jen osoba (§ 17 odst. 1), tj. každé právo musí někomu náležet a zároveň nemůže náležet nikomu jinému než osobě,*

Dispozice:

- iii. *přičte se právo nebo povinnost této osobě, ~~kteřé podle povahy právního případu náleží~~.*

Z toho plyne, že § 17 odst. 1 lze s pomocí slova „*přičítat*“ vyjádřit takto:

Hypotéza:

- i. *Pouze tomu, co je osobou,*

Dispozice:

- ii. *Lze přičítat právo nebo povinnosti.*

¹³ K pojmu přičitatelnost srov. HURDÍK, J. Komentář k § 17. In: ŠVESTKA, J. – DVOŘÁK, J. – FIALA, J. – ZUKLÍ-NOVÁ, M. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I.* Praha: Wolters Kluwer, 2014.

Být osobou tak podle platného práva musí znamenat být „čímsi“, čemu přičítáme práva a povinnosti. Pro pochopení toho, co máme rozumět pod pojmem osoby, tak nemá z normativního hlediska smysl vycházet z (apriorního) pojmu osoby, nýbrž z toho, co způsobuje, že „něco“ můžeme za osobu považovat. A právě v tom se liší ryzí nauka právní od tradiční právní vědy. Ta totiž vychází z toho, že osoba představuje jakýsi předpoklad, subjekt či substrát, kterému jako jeho vlastnost či atribut přičítáme práva a povinnosti. Pojem osoby je tak apriorní, zatímco pojem právní subjektivity je aposteriorní.¹⁴ Myšlenkové schéma ryzí nauky právní je však odlišné. Nevychází totiž z kauzálně ontologické metody poznání, ve které jsou předpoklady a následky, nýbrž z normativní metody, ve které právní povinnosti existují, a tedy platí, nebo neplatí, a tedy neexistují. Jak bude ještě vysvětleno, být osobou tak znamená být souborem povinností a práv. Abychom tento soubor povinností a práv mohli identifikovat a odlišit od jiného souboru povinností a práv, pracujeme s pojmem přičitatelnosti. Bod, ke kterému právní řád tyto povinnosti a práva vede, tak izolovaně bez povinností a práv také vůbec neexistuje. Není to tedy tak, že by osoba existovala jako první a jí přičítaná práva a povinnosti vznikaly teprve následně. Oba tyto pojmy vznikají a zanikají (tj. platí) současně. Nemůže totiž existovat bod přičitatelnosti, ke kterému právní řád nevede žádná práva a povinnosti, což však platí i naopak. Jestliže právní řád k nějakému bodu povinností a práva vede, pak tento bod existuje (platí) současně spolu s povinnostmi a právy, která jsou k němu vedena. To, co to způsobuje, je právě přičitatelnost. „*Přičitatelnost*“ je pak pojmem, se kterými operuje právě ryzí nauka právní, aby vysvětlila, co se osobou vlastně míní.¹⁵ Není podstatné, zdali ono „cosi“, čemu přičítáme práva a povinnosti, budeme označovat jako „osobu“, „subjekt“, „nositele“, „bod“, nebo dokonce „kotvu“.¹⁶ Podstatné je, že onomu bodu „*přičítáme*“ práva a povinnosti. Pojem přičitatelnosti tak má pro pochopení pojmu osoby centrální význam.

Z toho plyne, že přičitatelnost nemůžeme chápat pouze v tom smyslu, v jakém je používán v platném právu, např. v § 17 o. z. Přičitatelnost totiž představuje abstraktní teoretický pojem, pod který lze podřadit všechny případy, kdy dochází k „přičítání povinností a práv“ (jak se však ukáže nejenom jich) k určitému bodu, který tradičně označujeme jako osobu. Není tedy podstatné, zdali je použito přímo výrazu „přičítání“,

¹⁴ BERAN, K. Proč a kdy byla nahrazena „osoba“ právním subjektem? *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2011, č. 2, s. 108–117. HURDÍK, J. *Osoba a její soukromoprávní postavení v měnícím se světě*. Brno, 2004, s. 18. HURDÍK, J. Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2000, č. 3. LÜBTOW, U. Zur Theorie des Rechtssubjektes und ihrer geschichtlichen Entwicklung. In: *Festschrift für Ernst Wolf*. Köln, 1985, s. 448 an.; ve vztahu k právníkům osobám srovnej též: ELIÁŠ, K. Masky a démoni (o přístupech soukromého práva k právníkům osobám). *Právník*. 2010, č. 11, s. 1098 an.; ELIÁŠ, K. Novodobý rozměr starého právního sporu. *Právník*. 1993, č. 1, s. 33.

¹⁵ Pojem přičitatelnosti vysvětluje např. Weyr jako vztah mezi normou a tím, „*kdo se podle obsahu normy má zachovat [...] Zmíněný vztah je představou ryze normativní. Možno jej obecně zvatí přičetností neboli přičitatelností. To znamená: ve své vlastnosti povinnostního subjektu jest tento subjekt přičetný, t. j. normu lze mu přičítati, norma pak vzhledem k povinnostnímu subjektu jest přičitatelná. Není-li někdo ‚přičetným‘, znamená to, že není vzhledem k té či oné normě povinnostním subjektem; není-li určitá norma ‚přičitatelnou‘, znamená to, že určitý subjekt, který jest snad ‚přičetný‘ vzhledem k jiné normě, nemá povinnosti vzhledem k této určité normě.*“ (WEYR, F. *Teorie práva*, s. 36).

¹⁶ K tomu viz Pelikán: „*Právní subjekt je v první řadě bodem přičitatelnosti subjektivních práv a povinností, ko t o u, ke které se v právní realitě jednotlivá práva a povinnosti vážou, přičemž žádné právo ani povinnost nemůže existovat bez ní.*“ (PELIKÁN, R. *Právní subjektivita*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 51).

podstatné je jen to, že na základě dotyčného výrazu k přičítání skutečně dochází. Zároveň je však třeba zdůraznit, „že přičetnost a přičitatelnost musí býti stanovena normou. Úsudek, že zde jest, nelze čerpat odjinud“.¹⁷

To lze opět demonstrovat na platném právu ČR a vztahu mezi osobou a právní osobností. Jestliže totiž být osobou znamená mít a vykonávat práva stejně tak jako způsobilost být nositelem vymahatelných povinností, potom se klade otázka, jaký je vztah mezi osobou jakožto jediným subjektem způsobilým k přičítání práv a povinností a „právní subjektivitou“. Právní subjektivita je v občanském zákoníku vymezena v § 15 odst. 1, kde se říká: „Právní osobnost je způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti.“¹⁸ Způsobilost „mít v mezích právního řádu práva a povinnosti“ nemůže znamenat nic jiného než *způsobilost přičítat dotyčné osobě práva a povinnosti, respektive to, aby byla dotyčné osobě přičítána práva a povinnosti*.¹⁹ Jinými slovy z toho plyne, že pojem přičitatelnosti je ve skutečnosti obsahově shodný s pojmem právní osobnosti, respektive právní subjektivity.²⁰

Z toho plyne závěr, že každé osobě musí náležet právní osobnost (aby mohla být osobou), což znamená schopnost přičítat dotyčné osobě práva a povinnosti. Že tomu tak je, potvrzuje § 20 o. z., ve kterém se dozvídáme že, „*právnícká osoba je organizovaný útvar, o kterém zákon stanoví, že má právní osobnost, nebo jehož právní osobnost zákon uzná*“, stejně tak jako § 23 o. z., kde je stanoveno, že „*člověk má právní osobnost od narození až do smrti*“. Vzhledem k tomu, že jiná než fyzická nebo právnícká osoba podle § 18 o. z. neexistuje, musí z toho plynout závěr, že každé osobě náleží právní osobnost, kterou můžeme chápat také jako způsobilost k přičítání práv a povinností. Proto se domnívám, že *přičitatelnost je z tohoto úhlu pohledu totožná s právní subjektivitou, respektive právní osobností*. Osoba pak ze stejného úhlu pohledu není ničím víc než bodem, kterému se přičítá, kterému náleží právní osobnost. Z toho plyne praktický závěr: osoba bez osobnosti, stejně tak jako osobnost bez osoby, nedává rozumný smysl. Proto je dobře a teoreticky správně, že se v našem občanském

¹⁷ V této souvislosti je třeba doplnit, že Weyr chápe „přičetnost“ v jiném významu, než jak je chápána dnes, když říká: „*Vztah, který zde byl označen jako přičetnost (přičitatelnost), předpokládá teoreticky nutně – a tím projevuje svou typicky normativní povahu – že mezi povinnostním subjektem, a skutkovou podstatou není spojení ve smyslu kausálním, t. j. kausální nutnosti. Každá norma připouští – aspoň logicky – možnost stavu, který je protikladem stavu jím požadovaného.*“ (WEYR, F. *Teorie práva*, s. 37).

¹⁸ K tomu srovnej např.: HURDÍK, J. Komentář k § 15. In: ŠVESTKA, J. – DVOŘÁK, J. – FIALA, J. – ZUKLÍNOVÁ, M. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I.* Praha: Wolters Kluwer, 2014.

¹⁹ V této souvislosti je třeba upřesnit, že způsob přičítání práv a povinností se liší v případě heteronomní a autonomní normotvorby. V prvním případě má někdo „heteronomně“ „*způsobilost přičítat dotyčné osobě práva a povinnosti*“. Ve druhém případě zůstává zachováno, že práva a povinnosti lze osobě přičítat zvnějšku, zároveň se tak musí stát na základě jejího souhlasu, tj. dotyčná osoba má způsobilost, „*aby jí byla přičítána práva a povinnosti*“. Oba mody, činný a trpný, tak v autonomní normotvorbě splývají, v heteronomní však nikoli.

²⁰ K tomu viz Weyr: „*Pojem právní osobnosti jest takto teoretickým pojmem regulativním a systematickým. Jím zaručuje se především jednotnost určité mnohosti právních norem: všechny normy, pocházející od téhož normotvůrce, nebo všechny normy, zavazující týž povinnostní subjekt, tvoří systematickou jednotku normového souboru či komplexu. Jeho může použití také praktický normotvůrce, aby ulehčil a usměrnil aplikaci (praktické používání) právního řádu, a to tak, že připouští možnost utvoření řady pevných bodů – právních osob – které vystupují ve směsi nespočetných právních vztahů (= jednotlivých konkrétních norem druhotných) jako pevné jednotky. Za takovou jednotku prohlašován bývá především fyzický jednatel (člověk), vedle něho pak řada právnických osob, jimž přísluší samostatná právní osobnost.*“ (WEYR, F. *Teorie práva*, s. 115).

zákoníku na rozdíl od zahraničích²¹ nevyskytují entity, které sice nejsou osobami, avšak mají v jistém smyslu právní osobnost. Řešení takové prapodivné situace může spočívat jediné v tom, že se na tyto entity „hledí jakoby osobami byly“.

Položme si proto otázku, co to znamená být bodem přičitatelnosti práv a povinností. Tím se však nutně dostáváme k otázce, *co to znamená „mít právo“ a co to znamená „mít povinnost“*? Odpověď se zdá být až směšně jednoduchá: *Mít právo*²² znamená být oprávněn požadovat *po jiném splnění povinnosti*, která tomuto právu odpovídá.²³ Je tomu tak doopravdy? Vždyť přece existují situace, kdy mám právo, avšak neexistuje nikdo, po kom bych byl oprávněn vyžadovat splnění povinnosti. Jde např. o situaci, *kdy jsem sám doma a rozhodnu se, že se podívám, jak vypadá uvnitř můj budík*, tedy vykonávám svoje právo věc zničit. Zdá se, že neexistuje nikdo takový, kdo by měl povinnost odpovídající mému právu podívat se do budíku. Jsem jenom já a budík. Budík je však věcí, která žádnou povinnost mít nemůže, zatímco já mám právo, které vykonávám. Taková úvaha však nejde správným směrem.²⁴ Mému oprávnění věc zničit (stejně jako jakémukoliv jinému oprávnění plynoucímu z absolutního subjektivního práva) musí odpovídat povinnost, která se vztahuje vůči všem – *erga omnes* zdržet se zásahů do výkonu mého absolutního práva. „Splnění povinnosti“ v tomto případě spočívá v povinnosti všech chovat se omisivně a zdržet se zásahu do mého práva (bránit mně, abych se do budíku podíval). Jakmile kdokoliv splnění této povinnosti poruší, ukáže se, že ji měl. *Mít povinnost* pak naopak znamená nutnost splnit (vykonat) to, co je oprávněn požadovat ten, kdo má právo.

Mít práva a povinnosti tak lze analyticky rozložit buď na:

- i. možnost požadovat *po jiném splnění povinnosti* (tj. být oprávněným subjektem), nebo
- ii. *nutnost splnit povinnost* (tj. být povinnostním subjektem).

Zdá se tedy, že být osobou znamená buď požadovat po jiné osobě splnění povinností, nebo tyto povinnosti sám vykonávat. Tím se vysvětluje i stanovisko normativní právní teorie, podle které je osoba *souborem povinností a práv*.²⁵ Avšak tam, kde je povinnost,

²¹ K tomu viz Eliáš, který uvádí: „Některé zahraniční úpravy znají entity, které sice nejsou osobami, ale přesto se k nim právo chová jako by jimi byly (takovými jsou např. veřejné obchodní společnosti podle švýcarského práva nebo – v jisté míře – i ležící pozůstalost podle rakouského práva). Vzhledem k tomu, že i tyto útvary mohou působit také na našem území – mohou zde uzavírat smlouvy, způsobit škodu nebo být poškozeny aj., tudíž mohou i žalovat a být žalováni, stanovil § 3024 odst. 2 o. z., že takovým entitám přiznává náš právní řád způsobilost nabývat práva a zavazovat se k povinnostem ve stejném rozsahu jako jejich domovský právní řád.“ (ELIÁŠ, K. K první větě občanského zákoníku: Prolegomena ke každému příštím komentáři občanského zákoníku. *Právník*. 2014, roč. 153, č. 6, s. 440 an.).

²² Vycházím z tzv. aletické koncepce subjektivních práv (na rozdíl od koncepce volitivní) k tomu viz KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 193–194. RADIN, M. Natural Law and Natural Rights. *Yale Law Journal*. 1949–1950, roč. 59, s. 218. K souvislosti s lidskými právy pak srovnej ONDŘEJEK, P. *Princip proporcionality*. Praha: Leges, 2012, s. 48 a 49.

²³ K otázce tematizace vztahu subjektivního práva a povinnosti z hlediska angloamerické právní kultury srovnej HOHFELD, W. N. In: COOK, W. W. (ed.). *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning*. New Haven – London: Yale University Press, 1919. Hohfeld totiž vedle práva – „right“ – rozlišuje též „privilege“, „power“ a „immunity“. K přehledu hohfeldovských pozic a korelací v české právněfilozofické literatuře viz SOBEK, T. *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha – Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 431 an.

²⁴ K tomu srovnej BERG, J. Of Elephants and Embryos. A Proposed Framework for Legal Personhood. *Hastings Law Journal*. 2007–2008, roč. 59, s. 372 („First, our current system of law is set up to focus exclusively on the rights of persons and not of other entities. Persons have rights, duties, and obligations; things do not.“).

musí být podle normativní teorie také *norma*.²⁶ Soubor povinností a práv tak nemůže být podle této teorie ničím jiným než *souborem právních norem*.²⁷

Z toho pak plyne logický závěr, že osoba je souborem právních norem. Protože tento soubor právních norem nazýváme osobou, tedy připodobňujeme jej k člověku, dodává k tomu ryzí nauka právní, že se jedná o *personifikovaný soubor právních norem*.²⁸ Tím chce říci, že se z normativního hlediska o žádnou „osobu“ jakožto jakousi analogii člověka v jeho roli „osoby“ nejedná. To, že v určitém souboru právních norem vidíme osobu, neznamená, že by tento soubor právních norem ve skutečnosti osobou byl. Osobou je jen proto, že tento soubor právních norem, který chceme poznávat, sám poznávající subjekt „personifikuje“.

Ona personifikace však není ničím, co by nezbytně nutně náleželo k pojmu osoby. Z toho důvodu má také *personifikovaný soubor právních norem* do jisté míry pejorativní nádech.²⁹ Normativní teorie tím dává najevo tradiční právní vědě,³⁰ že při poznávání právního řádu do něj vkládá něco, co tam ve skutečnosti není. Podle ryzí nauky právní si totiž tradiční právní nauka připodobňuje soubor právních norem k obrazu svému a hledá v něm něco, tj. člověka, respektive osobu, která tam z normativního hlediska není, a ani být nemůže.³¹ To je také důvod, proč normativní teorie při vysvětlování

²⁵ K tomu viz Kelsen „*In reality, however, the legal person is not a separate entity besides 'its' duties and rights, but only their personified unity or – since duties and rights are legal norms – the personified unity of a set of legal norms.*“ (KELSEN, H. *General Theory of Law and State*, s. 93).

²⁶ K tomu viz Weyr: „*Hledisko, které vidí v normě především výtvar normotvůrcův (postulát), nemožno označiti za obdobně subjektivní jako hledisko, které v ní spatřuje především povinnost (roz. subjektivní) povinnostního subjektu. Proti těmto hlediskům stojí hledisko objektivní, které nespatřuje v normě více než výraz něčeho, co má býti, bez ohledu na to, kdo jej stanovil a kdo jest jím povinován. Obě subjektivní hlediska mohou vésti k personifikaci předmětu normativního poznávání (normy): v jednom případě jest norma personifikována v normotvůrci, v druhém v povinnostním subjektu.*“ (WEYR, F. *Teorie práva*, s. 53).

²⁷ K tomu viz Kelsen „*since duties and rights are legal norms – the personified unity of a set of legal norms.*“ (KELSEN, H. *General Theory of Law and State*, s. 93).

²⁸ Viz Kelsen, *ibidem*.

²⁹ K tomu viz Weyr: „*Hypostase předmětu poznávání, t. j. jeho personifikace čili zdvojení, je vždy následkem nepřipustného metodového synkretismu. V oboru přírodovědeckém jeví se v tom, že personifikovaná příroda, t. j. činitel za ní stojící, považován jest (více méně, jasně či nejasně) za činitele volního, chtějícího, který svou vůli projevuje normativně: to, co způsobuje, nezpůsobuje příčinami, nýbrž normami (rozkazy).*“ (WEYR, F. *Teorie práva*, s. 54).

³⁰ Pojmu tradiční právní věda používám ve významu, v jakém jej používali právní normativisté v situacích, kdy se proti této „tradiční“ vědě vymezovali. Tímto pojmem nemá být řečeno, že se má právní nauka dělit na normativní teorii a tradiční právní vědu. V takovém případě by totiž mohly vzniknout pochybnosti o tom, co to vlastně je „tradiční právní věda“? Nenormativistická sféra totiž nepochybně představuje v právní teorii řadu nejrůznějších proudů od volnoprávní školy po marxismus, přičemž ani jeden z uvedených směrů není v právní teorii „tradiční“. Pojem „tradiční právní věda“ tak, jak je použit a myšlen v tomto článku, má vyjádřit pouze to, že jde o všechny ostatní směry právní vědy, které nevycházejí ze striktního metodologického východiska ryzí právní nauky, kterým je odlišování toho, „co je“, od toho, co „býti má“, přičemž předmětem zkoumání ryzí právní nauky je pouze to, co „býti má“, tj. právní normy, a proto je ryzí, zatímco všechny ostatní směry právní vědy takto striktní nejsou a z tohoto hlediska jsou „tradiční“.

³¹ K tomu viz Havel: „*Při zvažování, zda totiž lze aplikovat na korporace, je nutno vyjít z jejich podstaty. Dovození, že korporace je fikce projektující se do reality jako soubor obligací, tedy ačkoliv tento jev personifikujeme nebo reifikujeme, stále v reálném bytí nemá vůli a nemá osobnost. Chtěli-li bychom jí přičítat lidské vlastnosti, dopouštíme se synkreze. Jistě, i fyzická osoba je v tomto smyslu fikce, ale ta je obrazem člověka, nikoliv jeho derivátem. Korporace je maska, která má vůli jen proto, že jí přičítáme vůli lidskou, a která se dopouští jen toho jednání, které provedou její správci, tedy lidé.*“ (HAVEL, B. *Obchodní korporace ve světle proměn (Variace na neuzavřeném téma správy obchodních korporací)*. Praha: Auditorium, 2010, s. 66).

pojmu osoby ze svého (normativního) hlediska používá neutrálního pojmu *bod přičitatelnosti*.³²

Jestliže chápeme osobu jako pouhý bod přičitatelnosti, těžko si pod ní můžeme představit člověka z masa a kostí. Osobu personifikovat lze, ale bod přičitatelnosti jen těžko. Bod přičitatelnosti je totiž jen pouhé abstraktní vyjádření skutečnosti, že právní řád vede k určitému bodu práva a povinnosti a tento soubor pojmenovává (identifikuje) jako osobu. *Personifikovaný soubor právních norem* stejně jako *bod přičitatelnosti* tak mají vystihnout stejnou normativní skutečnost. Odlišné výrazy, kterých se používá pro vystižení totožného pojmu, jsou tak odůvodněné různým kontextem. Jednou se tohoto pojmu používá pro vypořádání se s tradiční právní naukou, jednou pro vysvětlení vlastního koncepčního pojetí osoby v právu.³³

Pohled na osobu jako bod přičitatelnosti je z analytického hlediska jistě možný a zřejmě také správný. Lidský intelekt, který je zvyklý poznávat reálné skutečnosti a ty abstraktní si jako ty reálné představovat, však takovému pojetí klade tuhý odpor a přímo se jim vzpírá. Domnívám se, že prakticky zaměřený intelekt si totiž pod pojmy jako je *personifikovaný soubor právních norem* nebo *bod přičitatelnosti* nedokáže představit vůbec nic. Pokud si pod ním nedokáže nic představit, potom takové pojmy obvykle nechápe, a pokud je nechápe, potom je jen logické, že je odmítá.³⁴ To je také pravděpodobně důvodem, proč se pojmosloví užívané normativní teorií neuchytilo. Není to však důvod jediný.

3. CO JE TO OSOBA ZE „STATICKÉHO A DYNAMICKÉHO HLEDISKA“?

Slabinou výše uvedeného pohledu je i skutečnost, že pokud se tímto způsobem podíváme na osobu, potom se na ni musíme podívat z tzv. *statického hlediska*, což je další pojem používaný normativní teorií. Statický pohled na právní řád je něčím, co je ve světě reality zcela nemožné, i když teoreticky představitelné. Jedná se o situaci, kdy se *zastaví čas*. Čas se však v našem reálném světě zastavit nemůže a z toho plyne i obtížná představa toho, jak by se mohl v nějakém jiném světě zastavit. Pravdou však je, že tam, kde existují, tj. platí právní normy, tedy v jakémsi „normativním světě“ (což samozřejmě žádný svět není – spíše se jedná o jakousi dimenzi abstraktního poznávání), se čas zastavit může a také se zastavuje. Každý, kdo aplikuje právo, totiž takové zastavení musí provést ve fázi zjišťování právních otázek (*questiones iuris*).³⁵ Právě v této fázi je třeba zjistit, kdo má jaké právo a kdo má jakou povinnost. K poznání práva je totiž takové zastavení nezbytně nutné. Ten, kdo právo aplikuje, se z normativního hlediska také podílí na jeho vzniku (vytváří tzv. odvozené a konkrétní právní normy). To však nemůže udělat v situaci, kdy se předmět jeho poznání neustále proměňuje. Nezbyvá mu tedy, než aby „zastavil čas“ a ze statického hlediska poznal, jaká práva a povinnosti určitému *geometrickému*

³² K tomu viz Weyr: „V oblasti abstraktní normologie jest tento subjekt rovněž abstrakcí (bod přičitatelnosti), kterou nelze explikativně definovat po způsobu přírodovědeckém. Tento povinnostní subjekt stává se v právní teorii tzv. právní (právníckou) osobou.“ (WEYR, E. *Teorie práva*, s. 112).

³³ WEYR, F. *Teorie práva*, s. 113–114.

³⁴ Ke kritice normativní teorie srovnej zejména: ČERMÁK, V. *O podstatě práva*. Praha: Knihovna Sborníku věd právních a státních, 1940, s. 44 an.

³⁵ Viz § 154 Občanského soudního řádu, k pojmu rozhodný okamžik srov. LAVICKÝ, P. Komentář k § 154. In: LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský soudní řád: Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2016.

vodu – bodu přičitatelnosti nebo *personifikovanému souboru právních norem* vlastně náleží.³⁶

Tento pohled je sice nutný, avšak nikoliv jediný možný. Na základě statického hlediska sice můžeme zodpovědět otázku, kdo má a kdo nemá nějakou povinnost, nemůžeme však již odpovědět na otázku, *z čeho tato povinnost plyne*. Jestliže nemůžeme odpovědět na otázku, *z čeho povinnost plyne*, nemůžeme ani odpovědět na otázku, *jakým způsobem lze povinnost stanovit, respektive jakým způsobem vznikají normy*. Jak již bylo řečeno, vznik a zánik povinností (norem) zároveň také nutně znamená změnu předmětu poznávání. Zaregistrovat změnu předmětu poznávání nelze v případě, že tento předmět pozorujeme ze statického hlediska. Z toho důvodu byla také normativní teorie nucena opustit původně pouze statický pohled na právo a v návaznosti na Merklovu nauku³⁷ o stupňovité výstavbě právního řádu doplnit o pohled dynamický.

Dynamický pohled na právní řád souvisí s jeho proměnou v čase. Přestože lze totiž v normativním světě „zastavit čas“, neznamená to, že by v tomto světě čas neplynul, tj. že by zde povinnosti nevznikaly, neměnily se a nezanikaly. Pouze z dynamického hlediska lze odpovědět na otázku, *co je důvodem vzniku povinnosti, respektive kde se taková povinnost vzala*. Z dynamického pohledu totiž nestačí pohlížet na osobu pouze jako na bod přičitatelnosti, nýbrž také jako na subjekt, který vznik právních povinností (a tedy norem) způsobuje. Dynamické hledisko podle Weyra totiž předpokládá, *„pravidlo, které stanoví, jakým způsobem mohou vznikat, zanikat nebo měnit se normy, přináležející normovému souboru, jenž jest předmětem našeho poznávání. Je-li hledisko to zároveň subjektivní, připouští i představu mnohosti normotvorných subjektů, povolanych podle onoho pravidla ke tvorbě, rušení a změně norem.“*³⁸

Jestliže tak ze statického hlediska pohlížíme na osobu jako na oprávněný subjekt, který může požadovat po jiné osobě splnění povinnosti, nebo jako na povinnostní subjekt, který je povinen splnit povinnost, potom si z dynamického hlediska musíme položit otázku, *kde se taková povinnost vlastně vzala? Ze statického pohledu na právo tuto otázku odpovědět nelze – právní řád se jeví jako „zamrzlý, nehybný či strnulý“ soubor právních norem. Z tohoto pohledu povinnosti a práva buďto existují (tj. platí), nebo neexistují (tj. neplatí). Co je důvodem vzniku práv a povinností, je proto ze statického hlediska nepoznatelné.*

4. CO JE DŮVODEM VZNIKU POVINNOSTI?

Co je tedy důvodem vzniku povinnosti? Odpověď na tuto otázku lze dát buď z té nejvyšší možné abstraktní úrovně, která se táže, *z čeho lze v poslední instanci odvodit*

³⁶ Podle Weyra „statické hledisko je vlastním, imanentním způsobem normativního poznávání. Znamená, že představujeme si a předpokládáme normu nebo normový soubor jako hotový, nehybný předmět a tážeme se, co podle něho platí, t. j. co má být. Statickým poznáváním zjišťujeme tudíž řadu skutkových podstat povinnovaných a po případě, t. j. nevychází-li poznávání to z přísně objektivního názoru, řadu povinnostních subjektů, jinými slovy: poznáváme, co má být a kdo má subjektivní povinnost toto ‚co‘ přivoditi. Představa ‚normotvůrce‘, jak již bylo shora naznačeno, pro toto hledisko není potřebná, předpokládajíc, že předmět našeho poznávání jest přesně ohraničený, t. j. že víme, které normy do něho patří a které nikoliv.“ (WEYR, F. *Teorie práva*, s. 48).

³⁷ MERKL, A. *Die Lehre von der Rechtskraft, entwickelt aus dem Rechtsbegriff*. Leipzig – Wien, 1923.

³⁸ WEYR, F. *Teorie práva*, s. 49.

platnost práva,³⁹ nebo naopak (jak se domnívám) z té nejnižší normativní úrovně, kdy se můžeme ptát, z čeho plyne platnost smluvně stanovené právní povinnosti.

4.1 Co je posledním a nejvyšším důvodem vzniku povinnosti?

Odpověď normativní teorie, z čeho lze v poslední instanci odvodit platnost práva, spočívá v konceptu tzv. základní normy (*Grundnormy*).⁴⁰ Tato základní norma je vrcholem pomyslné pyramidy právního řádu a posledním důvodem platnosti, ze které se tato platnost vyvozuje.⁴¹ Jedná se o pouhý abstraktní předpoklad, který je ze své povahy „metanormativní“ a nevysvětlitelný. Důvod, proč je tento předpoklad záhadou, kterou nemůžeme pochopit, spočívá z normativního hlediska ve faktu, že na této nejvyšší úrovni nelze vznik normy odvodit z žádné normy vyšší. Z toho důvodu musí dojít k něčemu, co lze nazvat vytvoření *něčeho z ničeho*. K něčemu takovému však není způsobilý nikdo menší než Bůh.⁴² Úvahy nad posledním důvodem platnosti normy tak jsou z normativního hlediska nutně úvahami „metanormativními“.

Máme-li pochopit, co má normativní teorie vlastně na mysli, nezbyvá než přistoupit k metafyzickým úvahám.⁴³ Ty lze ukázat na biblickém vylíčení vzniku světa. Co tedy bylo na počátku, když nebylo nic? Odpověď zní, *na počátku bylo slovo, neboť: „I řekl bůh: Budiž světlo! A bylo světlo.“* Slovo, kterým Bůh tvořil, spočívalo v tom, co „má být“. Forma, kterou Bůh stvořil svět a člověka, tak spočívala v rozkazu, jinými slovy v preskriptivní větě. Na počátku tak ve skutečnosti nebylo pouhé slovo, nýbrž *norma*, která stanovila, co má být. Komu to ale Bůh rozkazoval? Jestliže Bůh někomu stanovil povinnost, musel tak rozkazovat „Někomu“. Komu ale, když nebylo nic a nikdo kromě Boha samotného? Jiná možnost než ta, že Bůh stanovil povinnost sám sobě, není. Jinými slovy, když Bůh tvořil svým slovem, stanovil *povinnost sobě samému*. Způsob normotvorby, při které ten, který stanoví povinnosti, je sám zavázán, však není vyhrazen jen Bohu, ale i Člověku. Jedná se totiž o tzv. *autonomní normotvorbu*,⁴⁴ jejímž prototypem a nejjistší formou je právě situace, kdy ten, kdo normu tvoří, zároveň zavazuje pouze a jedině sám sebe. V takovém případě se jedná o tzv. povinnost mravní, jejíž porušení je otázka svědomí, nikoliv sankce ze strany kohokoliv třetího.

³⁹ P. Holländer se domnívá, že „v právním myšlení není přítomen pouze jeden pojem platnosti, nýbrž vícero, a to v závislosti od úhlu pohledu, z něhož je vymezován.“ (HOLLÄNDER, P. *Filosofie práva*. 2. vydání. Plzeň, 2012, s. 154).

⁴⁰ K tomu srovnej též: KELSEN, H. *Ryzí nauka právní. Metoda a základní pojmy*. Praha: Orbis, 1933, s. 32 an.

⁴¹ Podle Weyra si lze normotvornou činnost všech normotvůrců, náležejících témuž normovému souboru, obrazně představit „jako jehlan (pyramidu), v němž obsažena jest nejen mnohost vytvořených norem, nýbrž i normotvůrců a na jehož vrcholu nachází se onen prvotní normotvůrce (původní, srchovaný), jehož původní (vrcholná) norma nejen dodává normotvornou schopnost všem ostatním normotvorným subjektům, nýbrž i normativní relevanci (= normativní existenci) všem normám, jimi vytvořeným. Tyto subjekty a jejich normy tvořily by pak obsah jehlanu.“ (WEYR, F. *Teorie práva*, s. 50).

⁴² KELSEN, H. Gott und Staat, Logos. *Internationale Zeitschrift für Philosophie der Kultur*. 1922–1923, Bd. 11, s. 261–284; KELSEN, H. The Soul and the Law. *The Review of Religion*. 1937, 1, s. 357–360; POHL, W. Kelsens Parallele: Gott und Staat. *Zeitschrift für öffentliches Recht*. 1924–1925, Vol. 4, s. 571–609; PITAMIC, L. Kritische Bemerkungen zum Gesellschafts-, Staats- und Gottesbegriff bei Kelsen. *Zeitschrift für öffentliches Recht*. 1921–1922, Vol. 3, s. 531–554.

⁴³ K tomu srovnej WEYR, F. *Teorie práva*, s. 54.

⁴⁴ K tomu srovnej zejména SOBEK, T. Právo jako sféra autonomie vůle. In. SOBEK, T. (ed.). *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, s. 421 an.

Metafyzická a svým charakterem záhadná situace, která byla na počátku, se v jistém smyslu stále a stále opakuje. Netýká se však Boha, nýbrž Člověka, respektive Osoby. Kdykoliv totiž dojde k situaci, *kdy je „stvořena“ povinnost, která nemá oporu v žádné normě vyšší*, dochází k situaci, která byla na počátku. Z ničeho je stvořeno „něco“, respektive povinnost. Tato povinnost tu předtím nebyla a najednou tu je. Každý, kdo poruší své vlastní předsevzetí, tedy autonomně stanovenou normu, si může uvědomit, že ji porušil, a jeho svědomí je svědkem toho, že se tak stalo.

Vznik povinnosti, kterou nelze odůvodnit žádnou vyšší normou nebo autoritou, je právě situací vzniku *něčeho z ničeho*. Situací, která je nevysvětlitelná a nepochopitelná. Právě proto je z normativního hlediska považována za „meta-normativní“, neboť je metodami poznávání práva nepoznatelná. Pokud se tyto meze pokoušíme překročit, potom začínáme uvažovat nikoliv z právního, tedy normativního, nýbrž z metafyzického hlediska. Jestliže se právní věda nemá stát teologií, potom není možné, aby tímto způsobem poznávala právní normy. Z těchto důvodů je třeba, aby právní věda přiznala, že vznik právní normy z ničeho nemůže ani poznat, ani vysvětlit. Právě proto přišel také Kelsen s koncepcí základní normy, která je sice předpokladem poznávání právních norem, kterou však nelze poznat, vysvětlit ani pochopit.⁴⁵

4.2 Smlouva jako důvod vzniku heteronomně stanovené povinnosti

Výše uvedené úvahy na nejvyšší možné míře abstrakce nejsou (*a priori*) nezbytné nutné, pokud budeme problém zkoumat z opačné strany. V případě, že uvažujeme o osobě, je možné pokusit se odpovědět otázku, co je důvodem vzniku právní povinnosti z té nejnižší normativní úrovně jako projevu dispoziční autonomie osob.

Základním východiskem je skutečnost, že právní povinnost, na rozdíl od povinnosti mravní (ryze autonomní), spočívá kromě jiného i v tom, že povinnost, která vzniká, *vzniká osobě, která je odlišná od toho, kdo je povinen takovou povinnost splnit*. Jinými slovy každá právní povinnost *musí být „stanovena“*, čímž se myslí, že je dotyčné osobě *stanovena zvnějšku (tj. heteronomně)*.⁴⁶ Otázka, kterou musíme v této souvislosti zodpovědět, zní: Může (soukromá) osoba stanovit jiné (soukromé) osobě povinnost? Obvykle se má totiž za to, že z vnějšku (tj. heteronomně) stanovit povinnost přece nemůže nikdy jeden „soukromník“ druhému „soukromníkoví“, nýbrž vždy a pouze subjekt, který je nadřazen ve vztahu k subjektu podřízenému. Soukromé osoby si přece povinnosti nestanovují, nýbrž dohadují, respektive smlouvají. Smluvní autonomie (svoboda)⁴⁷ je přitom považována za tzv. autonomní tvorbu práva, která se s „heteronomním stanovením smluvní

⁴⁵ K tomu viz Weyr: „*Představa, že někdo tvoří (roz. z ničeho) to, co stává se pak předmětem poznávání, jest v oboru poznávání kausálního představou metafyzickou, t. j. problémem imanentní metodou přírodovědeckou (fyzikální v širším slova smyslu) vůbec neřešitelným. Je to představa někoho, kdo tvoří z ničeho, tedy tvůrce světa či přírody, a má své místo jako pojem Bůh v ovzduší náboženském.*“ (WEYR, F. *Teorie práva*, s. 80).

⁴⁶ K tomu srovnej: KNAPP, V. O právu kogentním a dispozičním (a také o právu heteronomním a autonomním). *Právník*. 1995, č. 1, s. 1; HOLLÄNDER, P. Dvoji povaha dispoziční právní normy. In: *Veřejná správa a právo. Pocta prof. JUDr. Dušanu Hendrychovi*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 207; BERAN, K. Kdy je norma kogentní a kdy dispoziční? *Právní rozhledy*. 2009, roč. 17, č. 19, s. 685–692.

⁴⁷ K tomu srovnej zejména SOBEK, T. Smlouva jako slib. In: SOBEK, T. (ed.). *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, s. 453 an., kde Sobek rozebírá zejména koncepci Charlese Frieda. K tomu viz: FRIED, CH. *Contract as promise. A theory of Contractual Obligation*. Harvard University Press, 1981.

povinnosti“ musí z povahy věci vylučovat, respektive je tím, co nejenom právníci nazývají *contradictio in adiecto*.

Odpověď na otázku, zdali také smluvní závazek znamená „heteronomní stanovení práva“, lze nejlépe ukázat na praktickém příkladu vzniku konkrétní smlouvy. Nejprve je však třeba vyjasnit, *zdali tomu, kdo smluvně vstupuje do právního poměru k jiné osobě, musí nutně vzniknout vůbec nějaká povinnost?* Zdá se totiž, že pokud jde například o darovací smlouvu,⁴⁸ vzniká povinnost pouze dárci, zatímco obdarovaný nemá povinnost žádnou. Tato intuitivní představa však není správná. Darovací smlouva, stejně jako jakákoliv jiná smlouva, je důvodem vzniku závazku. Tam, kde je závazek, tam je i povinnost. V případě darovací smlouvy tato povinnost primárně obnáší povinnost dárce předat dar. Ten, kdo má povinnost, však musí být zároveň vždy také oprávněn tuto povinnost splnit. Tomuto oprávnění proto musí odpovídat povinnost druhé smluvní strany, tj. v tomto případě obdarovaného, poskytnout součinnost a dar převzít.⁴⁹ Jestliže je darovací smlouva platná, pak je povinnost dar převzít vymahatelná úplně stejně jako povinnost dar poskytnout. Z toho plyne závěr, že:

- i. každá smlouva znamená vznik závazku,
- ii. závazek implikuje povinnost,
- iii. každá povinnost v sobě obsahuje i oprávnění k jejímu splnění,
- iv. tomuto oprávnění musí odpovídat povinnost druhého smluvně zavázaného subjektu.

V okamžiku, kdy je smlouva důvodem vzniku závazku,⁵⁰ nemůže nastat situace, že by smluvně zavázané osobě nevznikla žádná povinnost. Z toho také plyne, že izolovaná vůle jedné smluvní strany, tj. např. dárce k tomu, aby darování vzniklo, nestačí. K tomu je nutně třeba i souhlas toho, kdo má být obdarován. Právní povinnost, která je na straně obdarovaného, tak především spočívá v povinnosti dar převzít. Bez toho, že by obdarovaný s uzavřením darovací smlouvy, a tedy i s převzetím daru, souhlasil, žádná darovací smlouva nemůže vzniknout. Lze proto uzavřít, že *každá smlouva musí zakládat právní povinnost každé ze smluvně zavázaných stran*.

Tím jsme se však jen dostali k otázce, jak tato smluvní povinnost vznikla, tj. zda byla skutečně v jistém smyslu stanovena *zvnějšku* (tj. *heteronomně*). K odpovědi na tuto otázku je třeba ukázat, co všechno zahrnuje *konsenzus*,⁵¹ který je nezbytnou podmínkou

⁴⁸ K tomu srovnej: ELISCHER, D. *Darování a jeho podoby v soukromém právu*. Praha: Wolters Kluwer, 2016.

⁴⁹ Mohlo by se zdát, že v určitých, poněkud kuriózních případech povinnost dar převzít nenajdeme. Nabízí se otázka, jak převzít dar bez hmotné podstaty, např. pokud někdo dostane darem píseň, kterou živě zazpívá Karel Gott, anebo ohňostroj pořádaný na jeho počest na Hradčanském náměstí. Domnívám se, že i v těchto případech musíme nalézt povinnost. Protože je však předmět daru nehmotný, bude i povinnost, kterou ponese obdarovaný, odpovídat nehmotné podstatě daru. Jestliže tak předmět daru spočívá v zážitku, pak jej obdarovaný musí „převzít“ buď sám (svým poslechem či pohledem) anebo alespoň zprostředkovaně, tak že se dozví, že dar byl předán. V takovém případě se povinnost obdarovaného projeví především v povinnosti strpět (i kdyby byl nevidomý a nic neviděl a neslyšel), že o sobě dárce bude prohlašovat, že obdarovanému „něco“ daroval. Právě proto, že byla uzavřena darovací smlouva, nebude moci obdarovaný tvrdit, že žádný dar nedostal, protože si Karel Gott jen tak, sám pro sebe zazpíval, nebo že někdo náhodou provedl ohňostroj.

⁵⁰ Pokud smlouva není důvodem vzniku žádného závazku, potom se nejedná o smlouvu z hlediska práva.

⁵¹ Okamžik vzniku smlouvy je v platné úpravě primárně definován v § 1725. Obsah pojmu konsenzus lze dovodit z ustanovení § 1740 občanského zákoníku, tedy jako přijetí nabídky bez výhrady, či s výhradami, které podstatně nemění podmínky nabídky, pokud navrhovatel bez zbytečného odkladu takové přijetí neodmítne. Na újmu konsenzu není ani jinými slovy formulované znění nabídky v odpovědi příjemce.

vzniku každé, tedy např. i darovací smlouvy. Předpokladem konsenzu je přitom dispoziční autonomie. V rámci dispoziční autonomie se přitom rozlišují čtyři kategorie, kterými se rozumí autonomie vůle:⁵²

- a) *jako svoboda rozhodnutí, zda učinit nebo neučinit právní úkon,*
- b) *jako svobodná volba adresáta práva,*
- c) *jako svobodná volba obsahu právního úkonu,*
- d) *jako svobodná volba formy právního úkonu.*

K tomu, aby vznikla platná smlouva, musí konsenzus zahrnovat všechny čtyři výše uvedené kategorie, jinými slovy musí být jasné zda, s kým a v jaké formě bude smlouva uzavřena, jakož i to, jaká konkrétní práva a povinnosti budou jejím obsahem. Konsenzus, který se vztahuje k otázce „zda, s kým a v jaké formě“ se však vztahuje k něčemu jinému než konsenzus, který se týká již vlastního obsahu smlouvy. Konsenzus, který se vztahuje k otázce „zda s kým a v jaké formě“ se totiž vztahuje k *dovolení* vzájemně si stanovit práva a povinnosti, které jsou obsahem smlouvy. Tím mám na mysli, že v okamžiku, kdy se smluvní strany svobodně rozhodnou, že uzavřou smlouvu, nemůže to znamenat nic jiného než to, že si vzájemně „dovolují“, že si na základě smlouvy stanoví právní povinnosti. Jestliže má totiž vzniknout právní povinnost, tj. povinnost jiného subjektu, je nezbytně nutné, aby tomu, kdo tuto povinnost stanovuje, bylo takové stanovení povinnosti *dovoleno*.⁵³ To, co se jeví z hlediska povinného subjektu jako „dovolení“, je z hlediska druhé smluvní strany *oprávněním*. Z toho lze učinit dílčí závěr, že být osobou znamená *možnost oprávnit jinou osobu, aby si stanovila povinnost* – tj. například povinnost dárce předat dar obdarovanému.

Stačí však „možnost oprávnit jinou osobu, aby si stanovila povinnost“ k tomu, aby byla uzavřena smlouva, a tedy i stanovena právní povinnost? Pokud by tomu tak bylo, znamenalo by to, že *souhlas obdarovaného* k uzavření darovací smlouvy by spočíval pouze v tom, že

- i. *opravňuje dárce, aby si sám (ryze autonomně) stanovil povinnost předat dar a zároveň*
- ii. *stanoví sám sobě jakožto obdarovanému (ryze autonomně) povinnost dar převzít.*

Ze strany *dárce* by souhlas k uzavření darovací smlouvy spočíval v tom, že

- i. *opravňuje obdarovaného, aby si sám (ryze autonomně) stanovil povinnost dar převzít a zároveň*
- ii. *stanoví sám sobě jakožto dárce (ryze autonomně) povinnost dar předat.*

Výše analyzována situace popisuje stav, ve kterém sice strany opravňují jedna druhou k tomu, aby si „samy pro sebe“ stanovily povinnosti, stále ještě se však nemůže jednat o povinnosti právní. Nejsou to totiž povinnosti v rámci právního poměru, nýbrž stále

⁵² HURDÍK, J. – FIALA, J. Princip autonomie vůle subjektů občanskoprávních vztahů jako výraz ústavního principu svobody a rovnosti v právech. In: *Realizace Listiny základních práv a svobod v právním řádu ČR* (sborník z vědecké konference). Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 91.

⁵³ K tomu viz Bezouška, podle kterého se na svobodu dá nahlížet jako na absenci vnějšího nátlaku, avšak „Sebeurčení jedince skrze jeho vlastní volní projevy není možné bez zaručení toho, že jeho vůle bude dalšími členy společnosti respektována.“ In: BEZOUŠKA, P. *Autonomie vůle. Soukromé právo na cestě. Eseje a jiné texty k jubileu Karla Eliáše*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 30).

pouze „ryze“ autonomní povinnosti, které umožňují uzavření smlouvy, samy o sobě však k uzavření smlouvy dostatečné nejsou. Z toho vyvozují, že konsenzus v sobě musí zahrnovat vzájemné zmocnění (tj. dovolení) smluvních stran stanovit jedna druhé konkrétní právní povinnosti chovat se určitým způsobem. Tento závěr podporuje i úvaha, že smluvně stanovená povinnost může nahradit povinnost, která je obsažena v dispozitivní právní normě. Dispozitivní právní norma však má – jak výslovně upozornil P. Holländer – „*dvojí podobu*“. Podle něj je totiž dispozitivní norma zároveň „*normou zmocňovací i normou chování (přičemž norma chování nastupuje subsidiárně v případě neuplatnění normy zmocňovací)*. Adresátem obou je však stejný subjekt, resp. stejné subjekty, proto zmocňovací norma dispozitivní právní normy představuje zmocnění k autonomní úpravě právního vztahu.“⁵⁴ Jestliže může smlouva nahradit dispozitivní právní normu, pak musí na normativně⁵⁵ nižší úrovni obsahovat totéž, co obsahuje dispozitivní právní norma. Proto se domnívám, že *konsenzus zakládající smlouvu má taktéž dvojí charakter*: jednak musí obsahovat zmocnění – dovolení ke stanovení právní povinnosti – a zároveň musí obsahovat konkrétní povinnosti, které tvoří obsah smlouvy. Konkrétně to znamená, že jen proto, že si dárce a obdarovaný vzájemně dovolili stanovit si povinnost, má dárce povinnost vůči obdarovanému předat dar, které musí korespondovat povinnost obdarovaného dar převzít.

Z toho vyvozují, že v okamžiku konsenzu se autonomní „možnost oprávnit jinou osobu, aby si stanovila povinnost“ musí *transformovat v heteronomní oprávnění stanovit povinnost vůči druhé, smluvně zavázané osobě*.⁵⁶ Jestliže si tak subjekt nestanovuje povinnost sám pro sebe, nýbrž na základě smlouvy někomu jinému, nemůže se již jednat o „ryzí“ autonomní povinnost. Je tomu tak proto, že i v případě vzniku povinnosti na základě smlouvy je třeba vždy dovolení druhé strany. Právo ke stanovení povinnosti tedy subjekt nemá ze sebe (tj. autonomně), nýbrž z vnějšku, tj. heteronomně. Jistá míra heteronomie, spočívající v závislosti na souhlasu druhé smluvní strany, je tak přítomna v každé smlouvě. Jakkoli lze smluvní tvorbu povinností považovat za tu nejvíce autonomní formu vzniku právních povinností, přesto v ní *vždy musíme nalézt heteronomní prvek „dovolení“* druhé smluvní strany, neboť bez souhlasu osoby, které je povinnost stanovována, tato povinnost prostě nemůže vzniknout.

Závěr, že každá osoba, která chce vstoupit do právního poměru s jinou osobou, musí být v okamžiku, kdy dojde ke konsenzu, oprávněna stanovit této druhé osobě smluvní, (tj. právní) povinnost, je poznatkem důležitým, neboť neodvozeným z vyšší právní normy. O tom, že osoba může být oprávněna (autorizována) stanovit jiné osobě heteronomně určitou povinnost, nemůže být pochyb. V takovém případě se však pomocí otázky: „Co ji k tomu opravňovalo?“ nezbytně nutně dostaneme až k vrcholu oné pomyslné pyramidy právního řádu, kde se musíme ptát, co vedlo onoho prvního normotvůrce ke stanovení prvotní normy (*Grund-* nebo také *Ur-Normy*). Jedině díky této nejvyšší normě,

⁵⁴ HOLLÄNDER, P. *Dvojí povaha dispozitivní právní normy*, s. 209.

⁵⁵ Normativně nižší úroveň v tomto případě znamená, že dispozitivní právní norma je obecná a vztahuje se na všechny případy stejného druhu, ve kterých si smluvní strany nesjednaly odchylnou právní úpravu, zatímco smlouva – a povinnosti v ní stanovené – se vztahují pouze vůči individuálně určeným, tj. smluvně zavázaným osobám.

⁵⁶ I tato transformace je svým způsobem záhadná. Předtím, než vznikl konsensus, žádné oprávnění vůči individuálně určené osobě stanovit povinnost neexistovalo, a najednou tu je.

kteřá však musí vést až k oné patě pomyslné pyramidy, tedy k osobě, můžeme zdůvodnit ono oprávnění stanovit jiné osobě povinnost. Jestliže však postupujeme opačným způsobem, tj. pokud se tážeme, proč musí každé stanovení povinnosti spočívat v dovození, potom nutnost takového dovození můžeme dovodit z konsenzu, který zakládá smluvní závazek, a tedy právní povinnost. Je totiž sice pravdou, že osoba musí být na základě právního řádu oprávněna k uzavírání smluv,⁵⁷ zároveň je však také pravdou, že samo o sobě takové oprávnění není dostatečné ke vzniku konkrétní smlouvy, a tedy i stanovení individuální povinnosti.⁵⁸

Předpokladem takového závěru je však právní řád, ve kterém nacházíme *subjekty, které jsou ke smluvní tvorbě práva oprávněny*. Hypoteticky si lze představit i takový právní řád, kde budou práva a povinnosti přiřítány osobám jen vrchnostenským aktem, právní řád, kde nebude vůbec žádný prostor pro dispoziční autonomii. Je třeba připustit, že v právním řádu, kde by neexistovala smluvní tvorba práva, by ani nemohly existovat subjekty, které jsou k takové tvorbě práva oprávněny, subjekty, které jsou tradičně označovány jako osoby. V takovém právním řádu by existoval pouze jeden suverén, který by stanovoval povinnosti všem ostatním povinnostním subjektům.⁵⁹ Tyto povinnostní subjekty by měly však mnohem blíže k právnímu postavení „otroka“ než k právnímu postavení „osoby“. Skutečnost, že teoreticky v právním řádu vůbec nemusejí existovat osoby, ale pouze povinnostní subjekty, neznamená, že není možné analyzovat „osobu“ z hlediska právního řádu, ve kterém jsou osoby nadány dispoziční autonomií. Plyne z toho však to, že závěry, ke kterým jsem dospěl, budou platit pouze pro právní řád, kde se vyskytují osoby, které jsou oprávněny ke smluvní tvorbě práva. Pro právní řád, ve kterém se žádné takové osoby vyskytovat nebudou, tyto závěry ani platit nemohou.⁶⁰ S touto výhradou proto považují výše vyvozený závěr, že *způsobilost udělit dovolení ke stanovení právní povinnosti je nezbytným atributem osoby*, za korektní.

Z výše uvedených úvah plyne, že normativní existence právní povinnosti musí logicky teprve navazovat na její vznik. Oprávnění uzavřít smlouvu a na jejím základě tedy stanovit povinnost je tedy apriorním předpokladem pro možnost vzniku subjektivního práva a povinnosti. Vymezení pojmu osoby, tak jak vyplynulo ze statického hlediska, je tedy třeba doplnit o hledisko dynamické.

⁵⁷ Oprávnění k uzavírání smluv lze v jistém smyslu chápat jako kompetenci (kompetenční normu). Tato kompetence je však odlišná v tom, že na rozdíl od „orgánu“, který je obvykle nejen oprávněn, ale i povinen svoji kompetenci vykonávat, osoba takovou povinnost nemá. Oprávnění k uzavírání smluv tak lze teoreticky chápat jako kompetenci se zcela neomezenou diskrecí, která v sobě obsahuje i oprávnění tuto kompetenci vůbec nevyužít a která je navíc (a hlavně) vždy vázána na souhlas druhé smluvní strany v konkrétním případě.

⁵⁸ Z výše uvedených důvodů se neshodují s Kelsenem, který tvrdí: *„For nobody can create rights for himself, because the right of the one presupposes the obligation of the other, and such legal relation can regularly only be established in the field of private law, according to the legal order by an agreement of two individuals. And even then only if the legal order conferred upon the agreement a law-creating function. Therefore the legal determination ultimately originates in the objective law and not in the legal subjects subordinated to it. Consequently there is no full self-determination even in private law.“* (KELSEN, H. *Pure Theory of Law*. Berkeley: University of California Press, 1967, s. 170–171).

⁵⁹ Takový hypotetický právní řád by však po mém soudu nemohl existovat v rámci lidského společenství. To je totiž založeno na dělbě práce. Dělbá práce však vždy jistou, i když třeba minimální autonomií (a ještě ne pro všechny) vyžaduje.

⁶⁰ Pokud bych vycházel z takového hypotetického právního řádu, nemělo by ani smysl analyzovat osobu jako bod přiřítatelnosti, neboť osoba, tak jak ji známe, by neexistovala.

Být osobou tak znamená nejenom mít práva a povinnosti, tj.

- i. požadovat *po jiném splnění povinnosti* (tj. být oprávněným subjektem), nebo
- ii. *splnit povinnost*⁶¹ (tj. být povinnostním subjektem),

nýbrž to musí nutně znamenat i oprávnění ke stanovení povinnosti jiným. Z toho plyne, že pojmové vymezení osoby je třeba doplnit takto:

Být osobou znamená možnost:

- i. oprávnění stanovit jiné osobě povinnost (jakožto oprávnění ke stanovení povinnosti, a tedy normotvorbě, což je logické *prius*),
- ii. právo požadovat *po jiném splnění existující, tj. platně stanovené povinnosti* (tj. být oprávněným subjektem), nebo
- iii. *povinnost vykonat existující, tj. platně stanovenou povinnost* (tj. být povinným subjektem), (jakožto právo (ii) *požadovat*, nebo (iii) *povinnost splnit* již existující povinnost, což je logické *posterius*).

Z výše podaného vymezení plyne, že k pojmu osoby totiž patří nejen „povinnost“, kterou nacházíme v bodech (ii) a (iii), nýbrž i oprávnění, respektive dovolení právě k tomu, aby taková povinnost vznikla v bodě (i). Z toho také plyne, že při poznávání právního řádu si nelze vystačit (tak jak se domníval Weyr) pouze s pojmem povinnosti. Povinnost, k jejímuž stanovení není nikdo oprávněn, je z povahy věci nemyslitelná a z toho důvodu je také nezbytné zahrnout tzv. slabou modalitu normativnosti – dovolení či oprávnění – k poznávacímu instrumentáriu právní vědy.

5. PŘÍČITATELNOST ROZUMU A VŮLE

Právní normativismus nerozlišuje jen mezi statickým a dynamickým pohledem na právní řád, nýbrž také mezi tzv. *teoretickým a praktickým poznáváním* právního řádu. Předmětem teoretického poznávání je to, co má být, tedy právní norma. Z tohoto teoretického hlediska je také zcela lhostejné, zdali se norma bude, či nebude realizovat ve vnějším, tj. reálném světě. Proto je také teoreticky přípustné, aby norma stanovila povinnost, která se nikdy realizovat ve vnějším světě nemůže.⁶² Příkladem, který uvádí sám Weyr, je, pokud by norma stanovila, že lidé mají být 3 metry vysokí.⁶³ Taková norma je

⁶¹ V této souvislosti je třeba podotknout, že dokonavý tvar slovesa „splnit“ není u řady povinností přesný (např. u povinnosti jednat v právním styku poctivě nebo u prevence atp.).

⁶² Opačný názor zastává P. Holländer, který dochází k závěru, „že nemožnost určitého chování implikuje neexistenci (a to buď formou neplatnosti, anebo nesplnitelnosti) příkazu k takovému chování, jakož i oprávnění takové chování vyžadovat. Nutnost určitého chování implikuje neexistenci jeho zákazu i oprávnění vyžadovat chování opačné. Právní povinnosti i oprávnění k určitému chování implikují jeho (kauzální) možnost.“

Druhá a třetí teze je přitom důsledkem teze první, jež má, jde-li o právní řád splňující alespoň minimální požadavky racionality a spravedlnosti, pravidelně buď své přímé legislativní vyjádření, anebo platí v pozici nepsaného principu. In: HOLLÄNDER, P. *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 196. K tomu srovnej též: HOLLÄNDER, P. Logical Models of the Relation Between Duty and Necessity, Permissibility and Possibility. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*. 1992, Vol. 78, Heft 2, s. 242–258; KUBEŠ, V. *Nemožnost plnění a právní norma*. Praha – Brno, 1938, s. 169; opačně pak WEYR, F. *Teorie práva*, s. 34–36.

z teoretického hlediska plně myslitelná, z hlediska praktického normotvůrce nesmyslná, neboť ukládá povinnost, kterou nelze realizovat. Z hlediska teoretického poznávání právního řádu není totiž vůbec podstatné, zdali to, „co má být“, je reálně splnitelné, nýbrž pouze to, zdali je norma platná.⁶⁴

Tím mělo být jen vysvětleno, že otázka, zdali lze normu z praktického hlediska realizovat, nesouvisí, respektive nemusí nutně souviset s teoretickým poznáváním právního řádu. Z hlediska ryzí nauky právní totiž nelze tvrdit, že norma, která by stanovila nespplnitelnou povinnost, by nebyla právní normou. *Praktická realizace normy je tedy hlediskem, které může být z teoretického hlediska opomenuto.* Teoretické východisko, kterému záleží pouze na poznávání normativního světa, které se však o realizaci povinností v reálném světě nemusí nijak zajímat, je metodologicky nepochybně důsledné. Z praktického hlediska, kterému musí jít o realizaci normy ve vnějším světě, je však takováto metodologická důslednost obvykle spíše důkazem pro to, že teoretické poznávání práva je chimérou, intelektuálním cvičením bez užitku, kterému se lze zasmát, vážně se jím však zabývat není třeba.

Z těchto (praktických) důvodů je proto nezbytné položit si též otázku, zdali výše uvedené předpoklady toho, co je třeba přičítat určitému bodu přičitatelnosti, abychom jej mohli považovat za osobu, jsou dostatečné nejen z teoretického, ale i praktického hlediska. Položme si proto otázku, zdali *stačí, když právní řád přičítá osobě způsobilost být*

- i. *povinnostním subjektem* (tj. vykonat existující, tj. platně stanovenou povinnost),
- ii. *subjektem práva* (tj. požadovat po jiném splnění existující, tj. platně stanovené povinnosti),
- iii. *subjektem oprávnění/dovolení stanovit jiné osobě povinnost* (tj. stvořit dosud neexistující povinnosti).

Odpověď je prostá: *Nestačí!* Ani dynamický pohled na právo, který spočívá v oprávnění stanovit novou právní povinnost, nestačí k tomu, aby taková povinnost vznikla. Stejně tak sama existence povinnosti nestačí k tomu, aby tato povinnost byla splněna.

⁶³ K tomu srovnej Weyr: „*Pro praktického normotvůrce jeví se určité normy nemyslitelné, nerozumné nebo nemožné. Byly by to na př. normy, které stanoví, že všichni lidé mají být aspoň 3 metry vysokí (poněvadž je jasno, že tento stav nedá se kausálně, t. j. působením představy normy jako motivu jednání, přivodit), nebo normy (stanovící cokoliu), které obracejí se na povinnostní subjekty, jež si je nemohou uvědomiti, a na které tudíž nemohou vůbec působiti jako motivy (neživé kusy vnějšího světa), nebo konečně normy, jejichž obsah (to, co býti má) kryje se s tím, co podle kausálního zákona bez toho nutně musí nastat (musí býti). Pouze pro praktického normotvůrce jest tedy nezbytným předpokladem jeho činnosti (má-li býti rozumnou, t. j. míti smysl) určité m o ž n é a p ř e d - v í d a n é r o z p ě t í m e z i s v ě t e m, j a k ý j e s t, a s v ě t e m, j a k ý m á b ý t i. Žádné z těchto omezení neplatí pro normotvůrce s hlediska teoretického, jehož pojem jest, jak jsme na jiném místě blíže uvedli, pouhým regulativním principem normativního poznávání a jako takový není vůbec součástí vnějšího světa, a tudíž předmětem jeho poznávání.“ (WEYR, F. *Teorie práva*, s. 55–56).*

⁶⁴ Domnívám se, že argument pro to, že „nesplnitelná“ povinnost nebrání *platnosti* normy, můžeme nalézt i v empirických (tj. reálně existujících) právních řádech. Příkladem mohou být normy obsahující povinnosti, které někdo diskriminují, nebo naopak zvýhodňují na základě jeho rasového či etnického původu. Takové normy zakládají nerovnost. Taková nerovnost je však založena pouze za předpokladu, že žádný člověk nemůže předělat sám sebe například tak, aby změnil svůj rasový původ nebo genetický kód. Pokud by to dokázal, překonal by i podmínku, která nerovnost zakládá. V tomto smyslu lze konstatovat, že normy, které někoho zvýhodňují, nebo znevýhodňují, ve skutečnosti stanovují z hlediska určité skupiny adresátů podmínky, jejichž změna je (objektivně) nemožná, což však vůbec nebrání tomu, aby na takovou (z hlediska určitých adresátů) nespplnitelnou povinnost byly navázány právní následky.

Obdobně to platí i pro možnost vyžadovat splnění práva, pokud není nikdo, kdo by to reálně vyžadoval. Z hlediska praktické funkce právní normy je nezbytné, aby právní řád zajistil, tj. stanovil, že povinnost může být nejprve stanovena a následně též i požadována a splněna. Předpokladem pro to je rozum a vůle. To, co reálně *způsobuje dynamiku* normativního světa, je ve skutečnosti *vůle ve spojení s rozumem*.⁶⁵ K obdobnému závěru dospívá i Josef Slezák, když konstruuje svoji „normotvornou jednotku“.⁶⁶ Slezákova *definice normotvorné jednotky* zní: „*Je to soubor norem stanovící, kterému subjektu přiřítáný, a kým, jakým postupem, v jaké formě a kompetenčním rámci učiněný výraz toho, co býti má, je právní normou.*“⁶⁷ I pro Slezáka představuje „právní subjekt“ pouhou myšlenkovou konstrukci. Proto je nutné, abychom mu byli schopni přičíst skutečné myšlenkové projevy, přičemž však výhradně „*logický intelekt člověka je schopen syntetických úsudků, jejichž vyjádřením se děje konkretisace norem*“.⁶⁸ Většinou se tak děje tím, že se myšlenkové obsahy intelektu člověka přiřítají jeho vlastnímu normotvornému subjektu, který je v právním řádu označován jako „fyzická osoba“. Čí projevy však máme přičíst někomu, kdo je reálně nemůže mít (právnícká osoba, nesvéprávní aj.)? Podle Slezáka to opět musí stanovit delegační norma. „*Výslovného ustanovení o přiřítatelnosti je třeba tam, kde subjekt nebyl promítnut do psychofyzického jedince. Technicky řeší empirické normy věc tak, že konstruují tzv. orgány toho kterého normotvorného subjektu z lidí, jejichž projevy se subjektu přiřítají.*“⁶⁹

V souladu se Slezákem se proto domnívám, že z výše uvedených „praktických“ důvodů je nutné každému bodu přiřítatelnosti přiřítat také rozum a vůli jako nezbytné předpoklady pro to, aby práva a povinnosti mohly být realizovány ve vnějším světě.⁷⁰ Co všechno znamená a v čem se projevuje přiřítatelnost rozumu a vůle osobě jako bodu přiřítatelnosti je otázkou, která vyžaduje samostatný rozbor.

ZÁVĚR

Cílem tohoto článku je objasnit, v čem spočívá chápání osoby jako bodu přiřítatelnosti. Při odpovědi na otázku, co znamená být osobou v právu, se totiž mnohdy vychází z nevyřčeného předpokladu, že *osobou v právu je jednoduše člověk*. Východiskem

⁶⁵ Tím však rozhodně nemá být řečeno, že paradigmatickým osobou je snad zletilý plně svéprávní člověk. Naopak. Tím má být jen řečeno, že rozum a vůle člověka, který rozumem a vůlí reálně disponuje, mohou být přiřítány libovolným entitám, ať už se jedná o osoby právnícké, v případě jejich statutárních orgánů, nebo o osoby fyzické v případě jejich zákonných zástupců a opatrovníků.

⁶⁶ SLEZÁK, J. *Normotvorná jednotka*. Praha, 1947, s. 65.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 65.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Pokud však jde o jeho konstrukci normotvorné jednotky, domnívám se, že má právě z hlediska toho, co všechno se osobě přiřítá, jisté slabiny. Konkrétně jde o to, že Slezák ve skutečnosti nepovažuje normotvornou jednotku za „bod přiřítatelnosti“, nýbrž považuje přiřítatelnost za jeden z pojmových znaků normotvorné jednotky. Teprve při bližším pohledu a vysvětlení tak u něj vychází najevo, že vymezení přiřítatelnosti v jeho pojetí znamená přiřítatelnost rozumu a vůle konkrétního člověka, který umožňuje normotvorné jednotce onu kýženou normotvorbu. Z jeho pojetí není zcela patrné, že osoba jako bod přiřítatelnosti vyžaduje nejen přiřítání práv a povinností, nýbrž také oprávnění a teprve pak rozumu a vůle. V jeho pojetí to vypadá tak, že přiřítatelnost se vlastně vztahuje pouze k rozumu a vůli, což je však v rozporu s pojetím hlavních protagonistů normativní teorie, kteří osobu chápali především jako bod přiřítatelnosti povinností a práv.

tak není právní řád, nýbrž svět reality, ve kterém existují lidé jako reálné bytosti z masa a kostí. Rozdíl mezi člověkem a osobou však spočívá právě v tom, že člověk „existuje“ ve světě reality (bytí – *sein*), zatímco osoba „platí“ v normativním světě toho, co být má (*sollen*). Proto není možné chápat osobu jako člověka. Jestliže totiž poznáváme právní řád, který platí, nemůžeme zároveň poznávat člověka, který fakticky existuje. Chceme-li proto poznávat osobu z hlediska analytické právní filozofie, zejména s ohledem na ryzí nauku právní, potom nám nezbyvá nic jiného než analyzovat, co znamená být osobou z hlediska platných právních norem.

V českém právním řádu se o osobě zmiňuje zejména § 17 o. z., ze kterého plyne, že subjektivní práva nebo povinnosti jsou pojmově spjata s osobou, které musí náležet. Být osobou tak podle platného práva musí znamenat být „jakýmsi bodem“, kterému přičítáme práva a povinnosti. Tento *bod přičítatelnosti* je však jen imaginární, neboť bez toho, že by k němu právní řád vedl povinnosti a práva, by izolovaně vůbec neexistoval. Jestliže však právní řád k nějakému bodu povinnosti a práva vede, pak tento bod existuje (platí) pouze současně spolu s povinnostmi a právy, které jsou k němu vedeny. To, co dělá osobu osobou, tedy bodem přičítatelnosti, je proto přičítatelnost. Z tohoto úhlu pohledu je také přičítatelnost totožná s právní subjektivitou, respektive právní osobností. Jestliže být osobou znamená mít práva a povinnosti, pak to neznamená nic jiného, než přičítatelnost práva požadovat po jiném splnění povinnosti (tj. být oprávněným subjektem), nebo splnit povinnost (tj. být povinnostním subjektem). Tím se také vysvětluje stanovisko normativní právní teorie, podle které je osoba souborem povinností a práv, respektive *personifikovaný soubor právních norem*.

Jestliže chápeme osobu jako personifikovaný soubor právních norem, znamená to, že na ni pohlížíme z tzv. *statického hlediska*, ze kterého sice můžeme v určitém konkrétním časovém okamžiku vidět, že jsou nějaké osobě přičítána práva a povinnosti, nemůžeme však již vidět, co bylo důvodem vzniku těchto práv a povinností. K odpovědi na otázku, kde se tyto povinnosti a práva vlastně berou, je třeba na právní řád pohlížet z tzv. *dynamického hlediska*. V případě osoby to znamená, že ji nechápeme pouze jako bod přičítatelnosti, nýbrž také jako subjekt, který vznik právních povinností (a tedy norem) způsobuje.

Domnívám se, že odpověď na otázku, z čeho plyne *vznik právní povinnosti*, je analogická jak z té nejvyšší, tak z té nejnižší normativní úrovně. Jestliže se totiž nacházíme na vrcholu pomyslné pyramidy právního řádu (u tzv. základní normy – *Grundnormy*), docházíme k závěru, že její vznik nelze odůvodnit žádnou vyšší normou nebo autoritou. Obdobně je tomu i v případě vzniku ryzí autonomní povinnosti, kdy ten, kdo normu tvoří, zároveň zavazuje pouze a jedině sám sebe. V obou těchto případech dochází ke vzniku *něčeho z ničeho*, proto je tato situace považována za „metanormativní“, neboť je metodami poznávání práva nepoznatelná. Ostatně ryzí autonomní povinnost není ani povinností právní. Ten, kdo je zavázán, je zavázán pouze vůči sobě a otázka porušení takto stanovené povinnosti je pouze otázkou svědomí. Právní povinnost, na rozdíl od povinnosti mravní (ryze autonomní), spočívá kromě jiného i v tom, že povinnost, která vzniká, vzniká osobě, která je odlišná od toho, kdo takovou povinnost stanovil. Jinými slovy každá právní povinnost musí být „stanovena“, čímž se myslí, že je dotyčné osobě stanovena zvnějšku (tj. heteronomně). Jestliže si subjekt nestanovuje povinnost sám pro sebe, nýbrž vůči někomu jinému, nemůže se již jednat o „ryzí“ *autonomní*

povinnost. Je tomu tak proto, že i v případě vzniku povinnosti na základě smlouvy je třeba vždy dovolení druhé strany. Z toho plyne, že osobu nelze chápat jen jako personifikaci již existujících povinností a práv, nýbrž je třeba jí z dynamického hlediska také přičítat *oprávnění, respektive dovolení* právě k tomu, aby práva a povinnosti mohly vznikat.

Ryzost ryzí nauky právní se projevuje především v tom, že striktně vymezuje předmět svého poznávání. Tím je právní norma, tedy to, co „má být“. To, co „má teoreticky být“, však podle ryzí nauky právní (a proto je ryzí) nesouvisí s tím, zdali to i reálně být může. Jinými slovy je zcela lhostejné, zdali se to, co má být, může prakticky realizovat v našem reálném světě. Proto je možná teoretická existence (platnost) povinností, které jsou z praktického hlediska nemožné. Slabina tohoto teoretického stanoviska se však ukazuje právě v případě popisu osoby jako bodu přičitatelnosti. Budeme-li totiž vysvětlovat osobu pouze jako subjekt povinnosti, subjekt práva a subjekt oprávnění/dovolení, bude se stále jednat jen o bod přičitatelnosti, který existuje a platí pouze teoreticky. Smyslem osoby v právu je však právě způsobovat dynamiku právního řádu (tj. způsobovat vznik, změnu a zánik subjektivních práv a povinností). Tuto dynamiku však nezpůsobuje pouze to, že k ní má osoba teoreticky „kompetenci“ (že je jí to dovoleno), nýbrž to, že má rozum a vůli, jež jsou k tomu, aby se právní řád stal dynamickým, nezbytné. Z těchto „praktických“ důvodů je nutné každému bodu přičitatelnosti přičítat také rozum a vůli jako nezbytné předpoklady, aby práva a povinnosti mohly být realizovány ve vnějším světě.

Na základě těchto úvah se proto domnívám, že být osobou v právu znamená být bodem přičitatelnosti. Tomuto bodu je pak nutné přičítat:

- i. *rozum a vůli*,
- ii. *oprávnění* stanovit jiné osobě povinnost,
- iii. *právo* požadovat po jiném splnění existující, tj. platně stanové povinnosti (tj. být oprávněným subjektem), nebo
- iv. *povinnost* vykonat existující, tj. platně stanovenou povinnost (tj. být povinnostním subjektem).

The Person as a “Point of Imputation”

Karel Beran

Abstract: *The aim of this article is to elucidate the conception of a person as a point of imputation. To be a person in law, in this perspective, means to be an „item“ to which one can impute rights and duties. What makes a person a point of imputation is, in the author's view, the concept of “imputability”. From this perspective imputability is also identical with the legal personality or personhood. However, the person is not just a static point of imputation of some existing rights and duties. It is also and foremost an entity which causes the creation of legal duties. It follows that a person cannot be understood only as a personification of the existing duties and rights but, from a dynamic point of view, one should impute a right to create these rights and duties to this person as well. This dynamics, however, cannot be caused by the mere fact that the person theoretically has this „competence“ (i.e. the person is entitled to create rights and duties) but also by the fact that one can impute an intellect and will to it. In this respect we must impute four qualities to a person in law:*

- i. intellect and will,*
- ii. right to impose a duty on another person,*
- iii. right to ask for an enforcement of an existing duty (i.e. to have a claim-right)*
- iv. obligation to fulfill an existing duty (i.e. to have a duty).*

Key words: *person, natural person, man, point of imputation, attribution, personhood, personified set of legal norms, pure science of law, Kelsen, Weyr*